

* * *

**„ОБЩ ЯЗИК С ВИРАЖЕНИЕ НАРОДНО“. ЕЗИКОВИТЕ НОРМИ
В ПРЕВОДА НА А. ГРАНИТСКИ „ЗА ТРЪГОВСКО ПИСМОПИСАНИЕ“,
1858 Г. (С ОГЛЕД НА СЪЩЕСТВИТЕЛНИТЕ ИМЕНА)**

НАДКА НИКОЛОВА

ШУМЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ЕПИСКОП КОНСТАНТИН ПРЕСЛАВСКИ“
nikolova55@gmail.com

В статията са представени резултатите от проучването върху приноса на Анастас Гранитски за изграждането на структурната основа и езиковите норми на българския книжовен език от епохата на Възраждането. Обект на наблюдение е част от превода на „Тръговско ръководство“ (1858), озаглавена „За тръговско писмописание“, която представлява практическо ръководство по водене на делова кореспонденция. Предмет на анализ са съществителните имена с оглед на категориите род, число, падеж и определеност/неопределеност. Анализът на формите позволява да се идентифицират образците, към които се е придържал преводачът: граматиката на Неофит Рилски (1835) и на И. Богоров (1844).

Ключови думи: Българско възраждане, новобългарски книжовен език, езиково-правописни норми, съществително име

**ОБЩ ЯЗИК С ВИРАЖЕНИЕ НАРОДНО. THE LANGUAGE NORMS IN THE
TRANSLATION OF A. GRANITSKI'S ЗА ТРЪГОВСКО ПИСМОПИСАНИЕ
(ON COMMERCIAL LETTER WRITING), 1858**

NADKA NIKOLOVA

UNIVERSITY OF SHUMEN “EPISKOP KONSTANTIN PRESLAVSKI”
nikolova55@gmail.com

The article presents the results of a study on the contribution of Anastas Granitski, one of the most active translators of popular and widely read literary works, to building the structural basis and spelling and language norms of the Bulgarian literary language of the Revival period. The subject of observation is a part of the translation of the 1858 *Тръговско ръководство* (*Commercial Guidebook*) titled *За тръговско писмописание* (*On Commercial Letter Writing*), a practical guide for keeping business correspondence. The author analyses nouns with respect to the categories of gender, number, case and definiteness/indefiniteness. The study of the forms helps to identify the original works the translator complied with: the grammars by Neofit Rilski (1835) and Ivan Bogorov (1844).

Keywords: Bulgarian Revival, modern Bulgarian literary language, linguistic and spelling norms, nouns

Въведение

През 1858 г. е публикуван българският превод на енциклопедичния учебник по търговия на известния автор и виден търговец Константинос Мелас¹ „Εμπορικὸν εἰρηριδιὸν περὶ ἐμπορίας, βιομηχανίας, ναυτιλίας καὶ τῶν ἐμπορικῶν πράξεων καὶ ἰδιῶν. Περὶ τῆς ἐμπορικῆς ὕλης... ὑπὸ Κωνσταντινοῦ Μελά... ἐν Αθηναῖς“², направен от Анастас Гранитски. Преводът „Търговско ръководство“ е рядко по своята задълбоченост ръководство по търговия, използвано и като учебник. Като се има предвид, че до този момент е публикувано едно-единствено ръководство на български език по счетоводство³ – „Диплография“⁴ или какъ ся дръжатъ търговски книги“ (1850) – дело на братята Стоян и Христо Караминкови, пред А. Гранитски е стояла важна и отговорна задача⁵ – да направи чрез превода си търговското знание достъпно за българските предприемачи, като ги въведе в специфичната лексика и терминология на административно-деловия стил и официалната кореспонденция.

А. Гранитски (1825–1879), този типичен представител на българската възрожденска интелигенция, първоначално е ученик на Сава Доброплодни в родното си село Котел (за биографията и книжовната му дейност вж. подробно Николова/Nikolova 2020: 47). В своята автобиография учителят му споменава, че А. Гранитски е бил „единъ отъ сериознитъ, краснописцитъ, прилъжнитъ и даровити“ негови ученици (Доброплодни/Dobroplodni 1893: 48). Споделя също, че баща му – поп Петър, е „отъ стойковата“⁶ партия“. Същевременно пише, че като учител по български език е преподавал по граматиката на Неофит Рилски, което означава, че първоначалната представа за книжовноезикова нормативност на 32-годишния преводач на „Търговско ръководство“ е била „Българска граматика, сега перво сочинена“ от 1835 г. Гранитски продължава образованието си в Сливен, а след това в Цариград, където учи най-напред във Великата народна школа (т.нар. Куручешменска гръцка гимназия⁷), после в Медико-хирургическата академия в Галата сарай, като междувременно се занимава с коректорска дейност в печатницата на Йосиф Романов в Букурещ. След като приключва с работата си на секретар в сръбската легация в Цариград, Гранитски учителства последователно в Шумен (1859–1863), в Ловеч (1863) и Търново в продължение на 12 г., където се задомиава и установява окончателно. Преподава български, френски, гръцки и турски език; автор е на буквар. Занимава се и с коректорска и редакторска дейност в печатницата на Тадей Дивитчиан; сътрудничи на „Цариградски вестник“. Владеещ отлично няколко чужди езика, Гранитски превежда множество книги от френски, турски, гръцки (Енциклопедия БВИ/Entsiklopediya BVI 1988: 162–163; Енциклопедия на БВЛ/Entsiklopediya на BVL 1996: 198–200). Измежду най-големите му преводачески трудове от гръцки е „Практическа медицина“

от 1854 г., която е предназначена както за „ученаго“, така и за „приватно-го“ (вж. Николова/Nikolova 2003: 9). Изглежда, веднага след това се заема с превода на търговското ръководство на Мелас, който е в обем от 750 страници.

А. Гранитски е общувал с мнозина видни съвременници, за които книжовноезиковите въпроси са били от първостепенно значение. Между тях, освен С. Доброплодни, се нареждат негови съученици от Куручешменската гръцка гимназия и Медико-хирургическата академия в Галата сарай, сред които Г. С. Раковски, както и Д. Войников и плеядата шуменски книжовници от този период, с които активно си сътрудничи по време на учителстването си в Шумен (1859–1863). Сравнението между тяхната езикова практика и езиковите особености на превода на А. Гранитски би дало възможност да се проследи еволюцията на възгледите на цяло поколение възрожденци за пътищата, по които трябва да поеме формирането на новобългарския книжовен език.

„Търговско ръководство“ представлява пълно описание на счетоводното знание и документацията на едно търговско дружество. Съдържанието му е изчерпателно за времето си: започва се от определението за търговец и търговска дейност; следват напътствия, свързани с регистрацията на търговското дружество, с покупко-продажбите, банковите операции, посредниците, спекулациите и измамите, с цените на борсата, с търговската кореспонденция. В учебната енциклопедия е публикувана ценна информация за пристанищата и комуникациите, за икономиките на европейските страни, за техните валути и законодателство, както и за продукцията им – земеделска, скотовъдна и промишлена, и мн. др. Представени са образци на счетоводни книги, договори, запис на заповед и всякаква необходима документация, както и много други подробности, полезни във време на затруднена комуникация, нерядко прекъсвана от смутни събития и войни. „Търговско ръководство“ упражнява „могъщо влияние върху нагласите, умозренията и мисловността на почти цялото интелигентно съсловие по тогавашните български земи – в Мизия, Тракия и Македония“ (Вълканов/Valkanov 2010: 7). Същото по силата си е навярно и влиянието, което упражнява езикът на тази книга, тъй като двете неща – съдържание и форма – са неотделими.

Особено място в ръководството заема трета глава на четвъртата част (ТР/TR: 675–695), озаглавена „За търговско писмописание“. В нея се описват видовете търговски писма: за какво служат, какво би трябвало да е съдържанието им, до кого се изпращат, изисква ли се отговор, или не, какъв да бъде тонът на изказа, как да се оформят стилистично, нужни ли са любезности и др. под. Такива писма са обичайни и често използвани от търговското съсловие, следователно справката с упътването за съставянето им в ръководството е неминуема за модерния търговец от втората половина на 19. в. Това, от своя страна, предполага, че са били приемани за образец на различни нива: с чисто правописно-езиковите си особености, с жанро-

вото си оформление и средствата на професионалния изказ, с терминологията и техническото си оформление. Нещо повече: тъй като гръцкият оригинал несъмнено е повлиян от френски образци (К. Мелас е страстен adept на френската култура), българският превод става мост между най-актуалните образци за делова кореспонденция от европейското Средиземноморие и търговското съсловие на Балканите. Този факт несъмнено респектира ползвателите българи, което води до популяризиране на ръководството в частната делова кореспонденция и съответно съобразяване с неговия език. Това е основание да се смята, че езикът на превода несъмнено е оказал влияние не само върху формирането на административно-деловия стил на българския книжовен език от третата четвърт на 19. век, но и като цяло е допринесъл за унифицирането на неговите норми.

АНАСТАС ГРАНИТСКИ И ВЪПРОСИТЕ НА БЪЛГАРСКИЯ КНИЖОВЕН ЕЗИК ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО

А. Гранитски не е бил чужд на темата за езика на писмената книжнина, за което съществуват доказателства. Например едно от малкото му собствени съчинения – „Истинный гласъ на Българїа“⁸ (1853) – включва две писма: на Г. С. Раковски до А. Гранитски (с. 60–70) и отговор на А. Гранитски до Г. С. Раковски (с. 70–72). Писмата⁹, които е трябвало да станат публично достояние, свидетелстват за родолюбивата книжовна, просветна и църковна дейност на десетки възрожденци, повечето от тях съвременници и лични познати на двамата книжовници. Като участник в процесите през 50-те години на 19. век А. Гранитски е имал активно отношение към въпросите на книжовния език.

В „Търговско ръководство“ А. Гранитски не е поместил разсъждения върху езика на превода си – вероятно защото те вече са направени и поместени в предисловието към друг негов превод, също от гръцки, издаден четири години по-рано, а именно превода на „Практическа медицина“ (1854 г.), отпечатан в същата типография, където се печата и търговското ръководство – на Тадей Дивитчиан в Цариград. И тъй като графиката и правописно-езиковите особености на двете произведения са сходни, тук се приема, че представите на преводача напълно важат и за езика на ръководството и в частност за онази част от него, назована „За търговско писмописанїе“.

За А. Гранитски въпросът „за слога (τὸ ῥῶσ), колко-то и за правописанїе-то на настоащїй-тъ прѣводъ“ е от такова значение, че намира за нужно да обясни в последните две страници на предисловието към „Практическа медицина“ (ПМ/РМ: И–Θ) защо езиковата основа, която е избрал, е именно такава. Необходимо е най-напред да се разтълкува значението на двете пояснени една с друга думи: *слог* и *ῥῶσ*. Думата *слог* се използва и от други възрожденски автори. Общоприето е тълкуването ѝ – тя означава ‘стил’, и то вероятно ‘висок стил’, тъй като пояснението с гръцката дума означава точно това – ‘висок, възвишен’. Обяснимо е защо авторът смята, че научният текст трябва да се придържа към висок стил, предполагащ

книжовно обработени и по-консервативни езикови средства. Той изтъква, че е свидетел на две течения, които в еднаква степен не одобрява. „Отбѣгнахъ Славонизма и Солецизма на нашій Българскій азыкъ“, пише той, тъй като е изпълнен с отговорността към написаното: „за да възблагодарѣж и ученаго и приватного“. Той смята, че нито „высоко Славянско выраженіе, нито пакъ простолюдно и помѣстно“ биха удовлетворили съвременния ползвател на научна литература. Затова е избрал език, съобразен с „рѣчы-ты Славянскы и складно-то¹⁰ спорѣдъ по-общо-то граматическо начертаніе“.

Тази декларация е много важна за оценката на езика на А. Гранитски. Според редица специалисти по книжовен език втората половина на 50-те години на 19. век е времето, в което сред традиционно обособените три направления (т. нар. школи), представящи различни модели за български книжовен език, превес взема новобългарското за сметка на черковнославянското и славянобългарското. А. Гранитски ясно заявява защо не приема черковнославянския език за основна тъкан на превода си – за да не бъдат „издаваемите“ книги „тъмни и невразумителны“. Преводачът смята, че употребата му е по-скоро опит за суетен показ, още повече че малцина наистина владеят добре черковнославянския, а по-скоро създават творби, оприличени от автора на „бжлвочъ“. Но със същата сила на убеждение той смята, че придържането към „провинціаленъ и помѣстенъ выговоръ“ е дори по-лошо, тъй като „простій-тъ народъ“ навсякъде „галчи криво и погрѣшително“. Използването на „помѣстенъ изговоръ“ като основа на писмени език би поставило българите „въ послѣдній-тъ стѣпень на невѣжество-то“, което ще им попречи да постигнат своя идеал – да се наредят сред просветените европейски народи. „Послѣ ако по несчастіе надвье това мнѣніе ще може вслѣдній невѣжа да пише книги по провинціално-то си произношеніе, и ще са умножатъ за голѣмъ посрамъ на народа толкова Авгіеви-ти лайна, что-то да не можѣтъ десѣтъ Херкѣли да ги очистѣтъ“. И тук той призовава книжовниците да се вгледат в примера на французите и италианците, които не са изградили граматиката на съвременните си езици на основата на латинския. Реминисценцията с пасажи от предговора на Иван Богоров в „Първичка българска граматика“ (1844 г.) е повече от очевидна. И след като преди това Гранитски заявява, че се опира на общото граматическо начертание, може да се предположи, че след Неофитовата граматика граматиката на Богоров е за него най-авторитетният образец за книжовноезикови норми. В крайна сметка А. Гранитски приема следния път: „общъ азыкъ съ выраженіе народно, положено подъ общы граматическы правила“. И още нещо важно – макар и да е категоричен в позициите си, той не желае да натрапва авторитарно мнението си. Въпреки квалификациите и силните думи по-горе, пише: „Азъ никакъ не щѣ са показѣ идіогномонъ¹¹, но чекамъ да са съгласѣтъ наши-ти писатели“.

За разлика обаче от специфичните знания, предадени в „Практическа

медицина“ със съответната терминологична лексика, и стремежа към научен стил в частта „За търговско писмописаніе“ намеренията са други. Търговското писмописание, окачествено от Гранитски в предисловието на превода като „душа-та на тръговіѣж-тѣж“ (ТР/TR: 675–677), според него е „важно дѣло“, за което на първо място писмописецът трябва да знае „ако харно нарече-то“. Следователно той умее да направи разликата: докато в строго научния език на „Практическа медицина“ се стреми да съчетае двете начала – традиционно-консервативното и говоримата реч, облечена в общи граматически правила, то в писмовника подчертава необходимостта да се познава добре говоримият език, както и общоприетите предписания за съставяне на писма. Така може да се очаква, че в езика на „Търговско ръководство“ – съответно на частта „За търговско писмописаніе“ – говоримата реч е застъпена в по-висока степен. Доказателственият материал за проверката на тази хипотеза е подбран основно от частта „За търговско писмописаніе“, но тъй като за някои граматически значения обемът ѝ (с. 675–695) не е достатъчен, се привеждат примери и от останалата част на превода.

ОСОБЕНОСТИ ПРИ ФОРМИТЕ НА СЪЩЕСТВИТЕЛНИТЕ ИМЕНА

Тълкуването на граматическите форми за род и число при съществителните имена се извършва на принципа на различията от съвременното им състояние. Тъй като членуването им е в зависимост от числото и падежните облици, то граматическите значения и формите за число, падеж и определеност/неопределеност при тях се интерпретират съвместно. **Формите за род** не представят примери, които са различни от съвременното състояние на съществителните имена.

Обобщено формите на съществителните имена са представени в следната таблица.

Род и число	Форми за именителен падеж		Форми за косвен ¹² падеж	
	Нечленувани форми	Членувани форми	Нечленувани форми	Членувани форми
м.р. ед.ч.	-∅	-тъ	-∅ // дат.п. -у/-ю	-а /-а
м.р. мн.ч.	-у/-ы; -ове; -е	-ти // -ты	-ы/-и	-ты / -ти
ж.р. ед.ч.	-а/-а; -∅	-та	-ѧ/-ѧ	-тѧ
ж.р. мн.ч.	-у/-ы	-ти	-ы/-и	-ты
ср.р. ед.ч.	-о/-е/-а	-то	-о/-е/-а	-то
ср.р. мн.ч.	-а/-а	-та	-а/-а	-та

1. Нечленувани форми на съществителните имена

1.1. При съществителните от *мъжки род* не се наблюдават разлики в сравнение със съвременните форми за единствено число. Нерядко може да се срещнат дателни форми – напр. *читателю причиняватъ досадж* (680), *тръбва да обавлава своему корреспонденту* (686), *нашему заемателю* (688). Формите за множествено число са с окончание *-и/-ы*, напр. *капитали* (678), *случаи* (678), *съ тръговци* (679), *на пжтници* (693); *прѣдмѣты* (682), *успѣхы* (загл.). Има тенденция към разграничаване на двата графични варианта с оглед на синтактичната позиция на съществителното – окончание *-и* за имен. падеж, а *-ы* за косвен. Въпреки това обаче като цяло е налице активна конкуренция между окончанията. Макар и да преобладават форми с окончания *-и/-ы*, се срещат и имена в мн.ч. с окончание *-е*, напр. *има фабрики за добры губере (килиме)* (502), *населени само отъ блъгаре* (503). Едносричните съществителни от мъжки род приемат същите форми за мн. ч. като съвременните, напр. *знакове* (693), *градове* (693), *длъгове* (69), *плодове* (168), *сждове* (157), *духове* ‘спирт’ (210), *пунктове* (684). Звателни форми не се срещат поради спецификата на текста, в който липсват образци за писма.

Обикновено в търговските операции се борава с количества, от което следва, че може да се наблюдава употребата на *бройната форма* на съществителни от мъжки род за нелица в словосъчетания с числителни бройни имена или с местоименията за количество. В „За търговско-то писмописаніе“ единствената засвидетелствана форма е *шестъ тѣхъ мѣсаци* (690). Но тъй като една форма е недостатъчна, за да се направят изводи, бяха потърсени примери и на други места в текста на превода. „Търговско ръководство“ изобилства с пасажи, в които се коментират количества, и в тях липсва бройна форма, напр. *250,000,000 франгы*¹³ (288), *30 дукаты* (387), *2,10 метры*, *3,15 аршины*, *55,23 литры*, *16 галоны*, *90 дни* (388). Това дава основание да се установи, че А. Гранитски не употребява бройната форма, което е необяснимо, тъй като тя е характерна за котленския подговор. Без да се претендира за надеждност и в рамките на предположение за избора на Гранитски, може да се мисли, че той е приемал бройните форми за диалектни, за форми, несанкционирани от черковнославянския език като традиционна книжовноезикова формация, и затова ги е избягвал. Предположението може да се подкрепи и с пример за среден род: *двѣ крыльѣ* (255) – тук е предпочетена новата форма за множествено число вместо дуалната (*крыла*), от която произхожда и бройната форма.

1.2. Имената от *женски род* представят една по-различна картина. В единствено число се различават две форми – за именителен и за косвен падеж. За именителен падеж вокалното окончание¹⁴ е *-а/-я*, напр. *прѣписна-та книга ... е една отъ главны-ты спомагателны книги* (676), *Взаимнописателна-та книга е силно оржжіе* (676); *тая книга служи* (677); *ако послѣдва грѣшка* (681). Косвеният падеж се изразява с окончанието *-ѣ/-*

ѣж, напр. *въ нарочнѣ книгѣ* (676), *послѣдствіа-та от погрѣшкѣ* (680), *съ всакѣ... свободѣ* (682). Несъмнено тук (както на други места) А. Гранитски следва препоръките за „равнописаніе“ от Богоровата граматика: „Слово ж са пише въ винителный падежъ въ всичкитѣ имена и местоимена на женскій родъ, дѣто са свѣршватъ на а“ (Богоров/Bogorov 1844/1986: 105). Множественото число на имената от женски род се образува с окончание **-ы/-и**, напр.: *работы* (675), *мѣркы* (690), *да принесѣж услуги* (679); *продажби* (675), *съ приличны рѣчи* (678). Макар и да преобладават употребите на форми с окончание **-ы** в косвен падеж, то – както и при имената от мъжки род – изборът на графичния знак е по-скоро произволен.

1.3. Формите на имената от *среден род* в единствено число се отличават от съвременните само по окончанието на няколко от тях, които са от стари п-основи – в ръководството те са записани с черковнославянския си облик – с окончание **-я**: *время* (677), *има* (683), *сѣма* (208). Останалите имат окончания **-о** или **-е**, напр. *дѣло* (683), *письмо* (683), *количество* (687); *письмописаніе* (675), *сѣдилище* (687), *листенце* (683). Формите на имената от среден род в множествено число също не се различават от съвременните, напр. *сношеніа* (675), *размѣненіа* (675), *извѣстіа* (680), *купила* (680), *имана* (681), *лица* (683).

2. Членни форми на съществителните имена

По времето, когато А. Гранитски превежда ръководството, въпросът за членните форми е намерил решението си в полза на употребата им. Те са кодифицирани и в граматиките от периода: първоначално от Неофит Рилски и след това от И. Богоров.

2.1. При имената от *мъжки род* членните морфемни форми за единствено число са две: **-тъ** и **-а/-а**. Когато съществителното изпълнява функция на главна част на изречението, то обикновено се членува с член **-тъ**, напр.: *письмописецъ-тъ забѣлѣжва* (679), *трѣговецъ-тъ ... е одлѣженъ* (676), *рѣписъ-тъ ... трѣбва да става* (677), *нахожда еше трѣговецъ-тъ* (677), *за да може трѣговецъ-тъ* (680). Налице са обаче и изключения, напр. *да сѣ забѣлѣжва вида на трѣговіѣ-тѣ* (678). Интересна е формата *обычай-тъ* (679), в която членната морфема е „залепена“ механично към завършека. По същия начин механично се прибавя членната морфема и към имената, завършващи на исторически мек съгласен (често след суфиксите **-арь** и **-тель**) – напр. *притѣжатель-тъ (господарь-тъ)* (689), *доноситель-тъ* (693).

Когато съществителните от мъжки род са в служба на второстепенни части на изречението, преобладава употребата на членната морфема **-а/-а**, написана слято с името, напр. *на изговора* (676), *избавлава писмописеца* (676), *спорядъ начина* (675), *да просветѣтъ комисіонера* (681); *съ изда-теля* (677), *на господарѣ ѣ* (681), *въ краѣ* (683), *къмъ управителя* (682). От примерите е видно, че членуваните с кратък член форми на завършващите на (стара) мека съгласна имена се записват с буква **а** – тоест историческата

мекост се запазва. В този пункт на нормата е следвана устната форма на българския език във вариантите, в които А. Гранитски я познава, без да вземе решение кой от вариантите – пълния или краткия член – да се използва и ако се използват и двата, как да се разпределят. Употребата на нечленувани дателни форми поставя въпроса за другите форми за косвени падежи при имена на лица, които не са представени. Възниква въпросът дали записваните слято кратки членни форми (напр. *отъ корреспондента си*, с. 691) – както при А. Гранитски, така и при много други автори – не се свързва и с позицията на имената в косвен падеж, чието буквено (мислено и като звуково) оформление съвпада с това на изговаряната членна форма. Все пак забелязва се тенденция имената от мъжки род в служба на главни части на изречението да имат само пълна членна форма *-тъ*.

В множествено число членната форма е *-ти* за именителен падеж – напр. *особни-ти знанїа, что имжтъ управители-ти* (678), *тръговци-ти, кои-то сж познати* (680), *само случаи-ти и нужди-ти щжтъ показжтъ* (682), а за косвен е *-ты*, напр. *за интересы-ты* (675), *на съдружници-ты* (678), *на служители-ты* (683), *помежду тръговци-ты* (687).

2.2. При членуваните имена от *женски род* в единствено число също има разграничение на именителен от косвен падеж, срв. напр. *тръговско-то убо писмописанїе е душа-та на тръговиѣж-тж* (675) или *колко е стойностъ-та на кабіалж-тж* (688). Редовно *-та* е членна форма за именителен падеж – *да са забгължжва... подписка-та* (678), *цгъна-та са е промгънила* (679 – 680), докато за косвен падеж е *-тж*: *да истлъкува лсно и накжсо работж-тж* (676), *спордѣ рлдовнж датж* (676), *нахожда исторїѣж-тж* (677), *промгненїе-то на подпискж-тж* (677), *за ревностъ-тж* (678). В **множествено число** членната форма е *-ти* в именителен падеж, напр. *ргъчи-ти (...)* *тръбва да сж написани* (678), *сж были забгължжени цгъни-ти* (679), а *-ты* е в косвен, напр. *на стоки-ты* (678), *да принесе услуги-ты си* (678), *одобри заслуги-ты* (679).

2.3. Членуваните имена от *среден род* в единствено число имат една обща форма за всички синтактични позиции – напр. *взаимнописанїе-то е...* (675), *въ писмо-то* (680), *приносванїе-то става* (680). Обща е формата и за множествено число, напр. *на лица-та* (675), *писма-та* (680), *познанїа-та* (687).

Заклучение

Видно е, че в превода на „Тръговско ръководство“ по отношение на общата си представа за структурната основа на езика и за нормите при съществителните имена А. Гранитски се съобразява с теоретичните възгледи на Неофит Рилски и конкретните форми, кодифицирани в „Първичка българска граматика“ от И. Богоров – неговите най-авторитетни образци за книжовен език. Авторът твърдо стои върху позицията, че езикът на преводите му трябва да е новобългарски, но не и „помѣстен“, а общобългарс-

ки, доколкото е изградена представа за такъв език в „по-общо-то граматическо начертаніе“. Същевременно книжовният език трябва да възплъщава и съхранява богатството на езиковата традиция. Така стига до своеобразна симбиоза на традиционни езикови средства и съвременната говорима реч – с преобладаване на втората. Без да се присъединява демонстративно към едно от направленията, актуални през 30-те – 50-те години на 19. век, Гранитски показва на практика резултатите от това схващане, намерило мнозина привърженици през следващите възрожденски десетилетия.

За да се направят изводи за цялостния облик на езика на превода, следва да се анализират особеностите и на други изменяеми части на речта: прилагателни и числителни имена, местоимения и глаголи. Итерпретацията им е тема на следваща разработка.

Благодарности

Изследването се осъществява в рамките на проект № КП-06-Н40/8 на тема „Писмовниците на Българското възраждане като източник за формирането и функционирането на книжовния език“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ към Министерството на образованието и науката на РБ. Авторът благодари за подкрепата.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ Константинос Мелас (1814–1905) е гръцки юрист – съдия и адвокат, владеещ освен турски и няколко романски езика. Основава семейно търговско дружество; премества се да живее в Марсилия. Съчиняването на „Емториков еϋχεριδιον περι емτοριας...“ (1848) е акт на патриотично дело, в което модерните френски икономически практики са съчетани с гръцките и османските закони и общоприети обичаи. Многобройните си активи (корабен парк, складове, къщи и др. имоти) завещава на гръцката държава (Вълканов/Valkanov 2010: 11–12).

² Оригиналът на заглавието е взет от И. Русев (Русев/Rusev 2006: 35).

³ Знае се за нереализираното издание, останало в ръкопис, на търговеца Михалаки Попович от Ловеч, който се опитва да създаде търговски речник (Обявление за него излиза през 1843 г.; повече за М. Попович и ръководството му вж. у Русев (Русев/Rusev 2006: 34–35). Същата съдба на незавършен проект има и опитът на Рали хаджи Мавриди, който възнамерява да напише „успоредно счетоводство за търговията в Румелия, не в Европа“ на гръцки и да го даде за превод на Константин Фотинов, негов близък приятел (Пак там).

⁴ Диплография – двустранно счетоводство (*гр.*).

⁵ За детайли по възлагането на превода вж. подр. Николова/Nikolova (2020).

⁶ На Г. С. Раковски.

⁷ Гимназията са завършили по едно и също време неговите учители и вдъхновители С. Доброплодни и Г. С. Раковски.

⁸ „Истинний глас на България или Оправдание на българите пред сами себе си и пред своите иноземни доброжелатели и благодетели срещу лъжните и безбожните постъпки и действия, что е чинил с народното българско имя Александр

Стоилов Бойоглу, ески-заарец (самозван лъжно Бейоглу, екзарх българский)“ е силно критично описание на дейността на Александър Екзарх, обемащо 60 страници.

⁹ Епистолярният вид не е необичаен: поради затруднената комуникация и липсата на академични институции общуването чрез публични писма, за които в българската културна история има много примери, е било съвсем естествен начин за обмен на мнения и разпространение на знания.

¹⁰ Вероятно в значение на 'добре извършено, сполучливо, удобно'.

¹¹ Идиограмон – 'човек със собствено, оригинално мнение' (*гр.*).

¹² За косвен се приема и винителният падеж, въпреки че някъде се тълкува като пряк, доколкото във винителен падеж са преките допълнения.

¹³ Записването на *франк* с *г* в края вероятно е плод на хиперкоректност.

¹⁴ Изключват се имената с нулево окончание (от стара *i*-основа).

ЛИТЕРАТУРА

- Богоров 1844/1986: *Богоров, И.* Първичка българска граматика. Букурещ, 1844. Фототипно издание. София, Наука и изкуство.
- Вълканов 2010: *Вълканов, В.* Първата търговска енциклопедия на български език. – В: *Търговско ръководство за търгуване, промишленост, мореплаване и за търговски дела.* Фототипно издание. Варна, Наука и икономика, с. 7–46.
- Доброплодни 1893: *Доброплодни, С.* Кратка автобиография: Извлечена от пространната му. Който описва частния, обществения и политическия живот на България от 1827 г. до днес, заедно със своя си. За прочит на любочитателите. София, Книгопеч. Вълков.
- Енциклопедия БВИ 1988: *Българската възрожденска интелигенция.* Енциклопедия. Съставители: Н. Генчев, Кр. Даскалова. София, Д-р Петър Берон.
- Енциклопедия на БВЛ 1996: *Енциклопедия на българската възрожденска литература.* Отг. ред. И. Радев. Велико Търново, Абагар.
- Николова 2003: *Николова, Н.* Българската анатомична терминология през Възраждането. Шумен, Антос.
- Николова 2020: *Николова, Н.* Преводът на Анастас Гранитски „За търговско писмописание“ от 1858 г.: уводни бележки. – *Български език* 67, № 3, с. 45–58.
- Русев 2006: *Русев, И.* Счетоводната и търговско-правната литература на Българското възраждане. – *Счетоводна политика*, № 1–2, с. 14–36.

REFERENCES

- Bogorov 1844/1986: *Bogorov, I.* Parvichka balgarska gramatika. Bukuresht, 1844. Fototipno izdanie. Sofia, Nauka i izkustvo.
- Dobroplodni 1893: *Dobroplodni, S.* Kratka avtobiografiya: Izvlechena ot prostrannata mu. Koyto opisva chastniya, obshtestveniya i politicheskiya zhivot na Bulgaria ot 1827 g. do dnes, zaedno sas svoya si. Za prochit na lyubochitatelite. Sofia, Knigopech. Valkov.

- Entsiklopediya BVI 1988: *Balgarskata vazrozhdenska inteligentsiya*. Entsiklopedia. Sastaviteli: N. Genchev, Kr. Daskalova. Sofia, D-r Petar Beron.
- Entsiklopediya na BVL 1996: *Entsiklopediya na balgarskata vazrozhdenska literatura*. Otg. red. I. Radev. Veliko Tarnovo, Abagar.
- Nikolova 2003: *Nikolova, N.* Balgarskata anatomichna terminologiya prez Vazrazhdaneto. Shumen, Antos.
- Valkanov 2010: *Valkanov, V.* Parvata targovska entsiklopediya na balgarski ezik. – In: *Targovsko rakovodstvo za targuvane, promishlenost, moreplavane i za targovski dela*. Fototipno izdanie. Varna, Nauka i ikonomika, s. 7–46.
- Nikolova 2020: *Nikolova, N.* Prevodat na Anastas Granitski „Za tragovsko pismo-pisanie“ ot 1858 g.: uvodni belezhki. – *Balgarski ezik* 67, № 3, s. 45–58.
- Rusev 2006: *Rusev, I.* Schetovodnata i targovsko-pravnata literatura na Balgarskoto vazrazhdane. – *Schetovodna politika*, 2006, № 1–2, s. 14–36.

✉ Проф. д-р Надка Николова
Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“
Ул. Университетска № 115, Шумен 9700, България

✉ Prof. Nadka Nikolova, PhD
University of Shumen “Episkop Konstantin Preslavski”
115 Universitetska №, Shumen 9700, Bulgaria

Публикувано: 30 септември 2021

Published: 30 September 2021